

VARIAN MELANAU SARAWAK: TINJAUAN DI MELANAU IGAN

NORFAZILA AB. HAMID
Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor
norfazila@kuis.edu.my

ABSTRAK

Makalah ini membicarakan salah satu varian Melanau (VM) yang terdapat di Sarawak iaitu varian Melanau IGAN (VM IGN). Objektif kajian dalam makalah ini ialah menilai dan menyusun semula aspek-aspek fonologi yang masih belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang VM IGN terutamanya dalam menentukan jumlah inventori fonem. Justeru, kajian ini bertujuan menyentuh aspek fonetik dan fonologi dengan cara mendeskripsikan sistem fonologi VM IGN dengan memaparkan penyebaran bunyi vokal, diftong dan melihat keberadaan alternasi dalam VM IGN ini. Pendekatan yang dimanfaatkan dalam mencapai objektif kajian ini ialah pendekatan struktural. Hasil kajian membuktikan bahawa VM IGN mempunyai 6 fonem vokal iaitu /i, u, e, o, ə, a/, memiliki lima diftong iaitu /-oj, -aw, -aj, -ej, -uj/ dan 21 fonem konsonan yang terdiri daripada tujuh konsonan letupan /p, b, t, d, k, g, ʔ/, dua konsonan letusan /tʃ, dʒ/, empat konsonan geseran /s, ʃ, ʝ, h/, empat konsonan nasal /m, n, ŋ, ŋ/, satu konsonan getaran /r/, satu konsonan sisian /l/ dan dua konsonan separuh vokal /w, j/. Oleh itu, diharapkan kajian ini dapat merungkai segala permasalahan yang timbul dalam kajian-kajian yang lepas dan dapat memelihara jati diri warisan bangsa Melanau Igan melalui bahasa.

Kata kunci: fonem, fonologi; Melanau Igan; penyebaran; struktural

VARIANT MELANAU SARAWAK: REVIEW IN MELANAU IGAN

ABSTRACT

The paper discusses one variant Melanau (VM) in Sarawak, namely variants Melanau Igan (VM IGN). The objective in this paper is to evaluate and reorganize aspects of phonology which has yet to get clarification on a number of studies on VM IGN especially in determining the amount of phoneme inventory. Therefore, this study aimed to affect aspects of phonetics and phonology to describe how the phonological system VM IGN with displays spread vowel, diphthong and see the presence of alternation in this VM IGN. The approach used to achieve the objectives of this study is the structural approach. The results prove that the VM IGN has 6 vowel phonemes, namely / i, u, e, o, ə, a /, have five diphthongs, ie /-oj, -aw, -aj, -ej, -uj / and 21 consonant phonemes which consist of seven explosive consonants /p, b, t, d, k, g, ʔ/, two affricate consonants /tʃ, dʒ/, four fricative consonants /s, ʃ, ʝ, h/, four nasal consonants /m, n, ŋ, ŋ/, a vibration consonant / r /, a lateral consonant / l / and two semi-vowel consonants / w, j /. Therefore, it is hoped that this study will solve all the problems that have arisen in the past studies and to preserve the identity of the Melanau Igan heritage through language.

Keywords: phonem; phonology; Melanau Igan; distribution; structural

PENGENALAN

Negeri Sarawak merupakan salah sebuah negeri yang terdapat di Pulau Borneo yang dipisahkan dengan jarak 600 km Laut Cina Selatan dari Semenanjung Malaysia. Sarawak lebih dikenali sebagai Bumi Kenyalang. Sebelum Mac 2002, Sarawak terbahagi kepada sembilan bahagian iaitu Kuching, Sri Aman, Sibul, Miri, Limbang, Sarikei, Kapit, Samarahan dan Bintulu (Information Malaysia 1992-93 Year Book, 1992:720). Namun begitu, pada 1 Mac 2002 bahagian Igan telah diisytiharkan sebagai Bahagian Kesepuluh dalam pentadbiran Sarawak. Selepas itu, Betong pula turut diisytiharkan sebagai Bahagian Kesebelas dalam pentadbiran Sarawak.

Menurut Asmah (1983: xi), orang di Sabah dan Sarawak dikenali melalui nama yang mungkin menunjukkan satu kumpulan secara linguistiknya bervariasi atau sesuatu kumpulan yang mempunyai satu bahasa. Sama situasinya dengan Sabah, negeri Sarawak juga mempunyai pelbagai bahasa sukuan. Salah satu Bahasa yang mendominasi di Sarawak ialah Bahasa Melanau. Bahasa Melanau tergolong dalam bahasa Austronesia. Bahasa Austronesia ialah bahasa yang tersebar daripada keluarga bahasa Austris kebudayaan Dong Son di Selatan negeri China dalam tahun 2500 S.M. Orang Melanau di Sarawak tinggal dalam beberapa kawasan yang berbeza, tetapi bertutur dalam bahasa yang sama iaitu bahasa Melanau (King 1978). Menurut King (1978), pada 1960 terdapat kira-kira 44000 orang Melanau, dan kira-kira ¼ daripada mereka masih pagan, selebihnya beragama Islam, kecuali sebilangan kecil yang telah menganut Kristian Roman Katolik.

Sekiranya dilihat daripada sejarah, menurut Morris (1989:181) mengatakan orang Melanau telah menggelarkan diri mereka *a-likou* yang bermaksud orang yang tinggal di sungai atau sebahagian daripadanya. *A-likou Uya* merujuk semua orang yang tinggal di sungai Oya dan *a-likou Medong* merujuk kepada penduduk kampung Medong. Orang yang datang dari Brunei pula dipanggil Melanau. Nama ini juga dikatakan muncul di Filipina dan ia mungkin variasi daripada perkataan Mindanao, yang bermakna penghuni persisiran yang berlawanan dengan nama seperti Dayak atau Murut untuk orang di bukit atau tinggal di pedalaman.

Kajian dan perbahasan dalam kalangan para linguist ke atas kelompok bahasa Melanau umumnya dan khasnya di Igan telah pun dilakukan hampir mencecah dua abad lamanya. Dalam jangka masa itu, sudah banyak kajian tentang kelompok bahasa Melanau ini diterbitkan sama ada dalam bentuk buku, tesis, dan jurnal. Sebelum terhasilnya makalah ini, sebanyak 27 kajian lampau telah dirujuk bagi mendapatkan gambaran awal berkenaan kajian yang telah dilakukan oleh pengkaji terdahulu. Daripada 27 kajian lampau yang dijadikan sandaran sebagai kosa ilmu ini, terdapat 23 VM yang terdapat di Sarawak dan sudah tentunya melibatkan lokasi geografinya yang berbeza. Hasil daripada bacaan kajian lampau yang dirujuk, apa yang dapat pengkaji simpulkan ialah kajian tersebut bukanlah satu kajian yang bersifat menyeluruh bagi mewakili kelompok Melanau ini. Masih banyak kawasan Melanau yang belum diterokai. Namun begitu, bukanlah pengkaji sifatkan ini sebagai satu kesilapan terhadap kajian terdahulu kerana setiap pengkaji berhak menentukan kawasan kajian yang ingin diterokai berlandaskan minat, kepakaran, atau mungkin tempoh kajian yang ingin dilakukan agak terhad menyebabkan kawasan yang ingin dikaji agak terbatas.

Oleh itu, apa yang boleh diutarakan di sini ialah kajian terdahulu banyak memberikan satu gambaran awal untuk kajian akan datang bagi melihat dengan lebih mendalam dan meluaskan lagi skop kajian berlandaskan kajian dalam ilmu kebahasaan ini terutama dalam disiplin ilmu linguistik. Kelemahan ataupun kelompongan kajian terdahulu adalah salah satu kelebihan kepada pengkaji untuk memberikan nilai tambah terhadap penemuan baharu bagi mengisi setiap kelompongan penyelidikan sebelumnya. Justeru, dalam makalah ini tumpuan

kajian dikhususkan kepada VM IGN, iaitu satu varian yang dianggap penting dalam memanifestasikan semua varian Melanau yang lain.

Oleh itu, pada dasarnya objektif kajian dalam makalah ini ialah mendeskripsikan aspek-aspek fonologi yang belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang VM IGN. Justeru, kajian ini bertujuan menyentuh aspek fonetik dan fonologi (lihat juga kajian Mohd Tarmizi Hasrah, Rahim Aman & Shahidi A.H, 2010; Saidatul Nornis Hj. Mahali, 2010; Kaharuddin & Rahim Aman, 2011, Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman, 2016.) dengan cara mendeskripsikan sistem fonologi VM IGN dengan memaparkan penyebaran bunyi vokal, diftong dan konsonan dalam kata VM IGN berlandaskan pendekatan struktural (lihat juga kajian yang sama dalam Norfazila Ab Hamid & Rahim Aman, 2015, Norfazila Ab Hamid et al. 2017, Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman, 2017 dan Norfazila Ab Hamid 2019).

METODOLOGI PENYELIDIKAN

Richards & Rodgers (dlm Henry, 1991: 1) pula, mengatakan metodologi mencakupi sukatan, pendekatan, strategi atau teknik, dan prosedur. Oleh itu, bolehlah dikatakan metodologi merupakan cara atau tatacara gerak kerja dalam sesuatu penyelidikan. Metod atau kaedah yang baik dan sesuai akan menghasilkan dapatan kajian yang baik. Dalam melakukan sesuatu kajian, beberapa kaedah tertentu boleh digunakan untuk memungut, menganalisis, serta mentafsir data. Dalam bahagian ini secara khususnya membincangkan metodologi dan pendekatan yang dimanfaatkan bagi mengenalpasti inventori fonem yang wujud dalam VM IGN. Kajian ini memanfaatkan dua kaedah kajian utama iaitu kaedah kajian perpustakaan dan kajian lapangan (pemilihan senarai kata/soal selidik, pemilihan kawasan dan batasan kajian, pemilihan informan, pengumpulan data dan pemaparan data serta analisis data). Kedua-dua kaedah ini dimanfaatkan bagi menghasilkan satu output kajian yang lebih telus.

KAJIAN KEPUSTAKAAN

Kajian kepustakaan, merupakan kaedah yang digunakan oleh seseorang pengkaji untuk mendapatkan data dan bukti melalui kajian ke atas dokumen dan rekod (Mohd Sheffe 1991: 41). Dalam kajian ini, kajian kepustakaan dilakukan untuk mencari maklumat-maklumat penting, seperti latar belakang masyarakat VM IGN. Maklumat tentang latar belakang masyarakat ini penting sebelum pengkaji ke lapangan kerana dapat memberikan gambaran awal kepada pengkaji tentang corak kehidupan masyarakat tersebut. Melalui kaedah kepustakaan juga, pengkaji memperoleh kosa ilmu utama berhubung kajian yang telah dilakukan oleh pengkaji terdahulu tentang topik yang hendak dikaji. Maklumat kajian terdahulu ini dapat mengelakkan pengkaji daripada membuat kajian yang sama. Sehubungan itu, kaedah kepustakaan juga adalah satu kaedah utama dalam memperoleh maklumat tentang selok-belok ilmu perbandingan dan dialek. Dasar ilmu perbandingan bahasa mesti kuasai lebih awal. Melalui aktiviti pembacaan ini, maklumat terkini tentang ilmu dialektologi dapat diketahui sekaligus dapat menambahkan kejituan penyelidikan.

KAJIAN LAPANGAN

Menurut Wan Hashim Wan Teh (1980: xv), kajian lapangan atau kajian luar dalam pengertian umum merujuk kepada apa sahaja penyelidikan yang dilakukan oleh seseorang di luar kongkongan fizikal, tempat, atau ruang seperti di luar bilik, di luar bilik pejabat, di luar kampus, di luar negeri, dan sebagainya. Dalam bidang linguistik, kajian lapangan digunakan untuk mendapatkan data yang diperlukan. Salah satu aspek penting dalam kajian lapangan ialah strateginya untuk memantapkan sesuatu hasil kajian. Oleh itu, dengan kata lain kerja lapangan

ini adalah penting untuk pengkaji mendapatkan maklumat serta data yang kukuh, bertetapan objektif kajian. Dalam kajian lapangan ini, aspek yang di sentuh ialah pemilihan senarai kata/soal selidik, pemilihan kawasan dan batasan kajian, pemilihan informan, pengumpulan data dan pemaparan data serta analisis data.

PEMILIHAN SENARAI KATA/SOAL SELIDIK

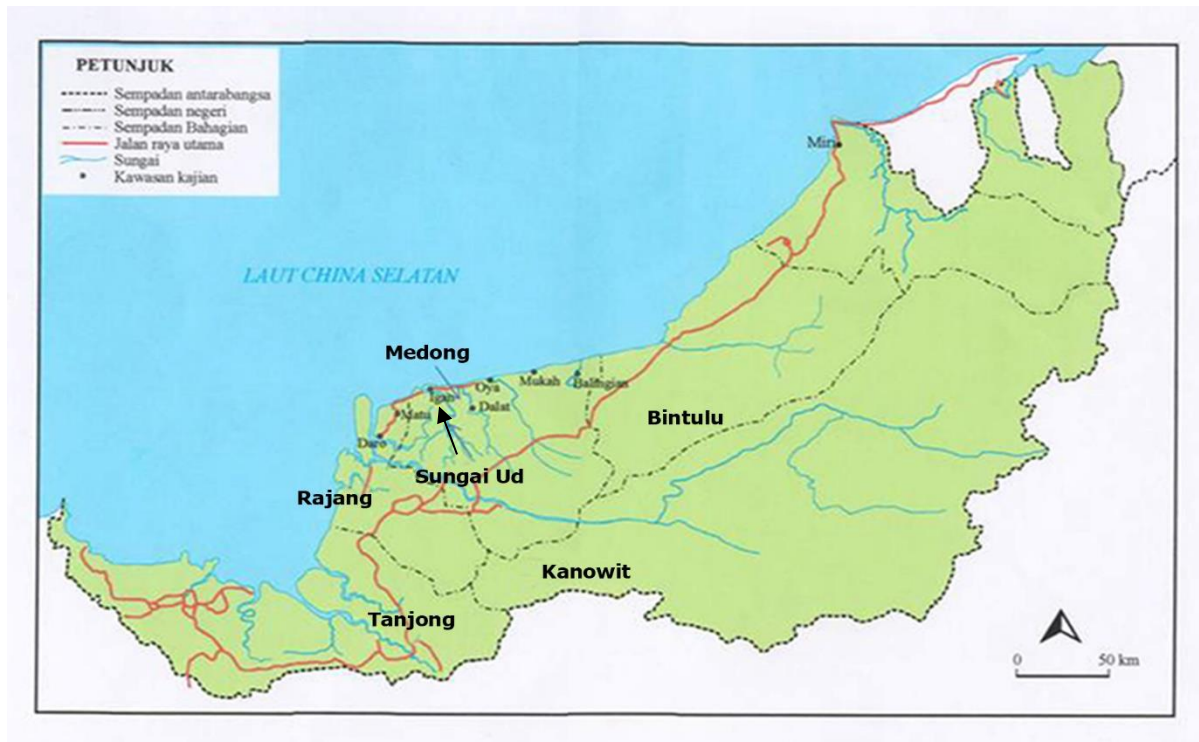
Dalam kajian ini, soal selidik yang digunakan merupakan senarai kata yang digunakan oleh Rahim Aman (1997), dalam kajiannya yang bertajuk '*Perbandingan fonologi dan morfologi bahasa Iban, Kantuk, dan Mualang*'. Walaupun, senarai kata ini pada asasnya diambil daripada senarai kata tersebut, namun dalam kajian ini, senarai kata tersebut telah diubahsuai supaya bersesuaian dengan masyarakat yang dikaji (lihat Mohd Tarmizi Hasrah et al. 2010, Kaharuddin & Rahim, 2011, Norfazila Ab. Hamid, 2014, Norfazila & Rahim, 2016 dan 2017, Norfazila et al. 2017 dan Norfazila Ab Hamid 2019). Senarai kata ini terdiri daripada 477 perkataan yang terdiri daripada 12 domain makna ini diambil dan diuji sendiri oleh pengkaji di kawasan lapangan terhadap VM IGN. Dua belas domain makna tersebut dapat dilihat seperti di bawah.

1. Tubuh Badan	7. Alat Pertanian
2. Kata Kerja	8. Makanan
3. Alat Rumah	9. Waktu dan Cuaca
4. Nama dan Ganti Nama	10. Kata Ukuran
5. Binatang	11. Pakaian
6. Persaudaraan	12. Kata Bilangan

PEMILIHAN KAWASAN DAN BATASAN KAJIAN

Makalah ini membicarakan tentang VM IGN. Pada umumnya, petempatan utama masyarakat Melanau di Sarawak dibahagikan kepada tiga kumpulan. Kumpulan pertama terdiri daripada kumpulan Tengah iaitu mereka yang tinggal di sekitar Sungai Igan, Oya, dan Mukah. Kumpulan kedua ialah kumpulan Selatan, iaitu yang tinggal di sekitar sungai Rejang iaitu dari Rejang hingga ke Matu. Kumpulan ketiga ialah kumpulan Utara iaitu yang tinggal di sekitar Balingian sehinggalah ke Bintulu. Pembahagian kumpulan ini adalah berdasarkan perbezaan dari aspek pola petempatan dan pertuturan (Clayre 1970: 330-352). Petempatan mereka lebih berpusat di kualanya sungai yang berdekatan dengan kawasan pantai seperti Bintulu, Mukah, Oya, Matu, dan Igan yang merupakan kawasan yang subur. Di samping itu, terdapat kelompok perkampungan lain yang lebih kecil dan kebanyakannya terletak dari daerah Rajang di bahagian keenam sehinggalah ke daerah penempatan yang agak pedalaman seperti Dalat, Medong, Kut, Narub, Balingian, dan Tatau. Selain itu, lokasi kawasan ini terpisah satu sama lain disebabkan persisiran pantai iaitu dari selatan ke utara, jaringan sungai dan hutan.

Dalam makalah ini daerah Igan dijadikan fokus kajian. Daerah Igan terletak di muara Sungai Batang Igan. Daerah ini telah dinaiktarafkan sebagai daerah Kecil pada tahun 1992 dengan keluasan 244.58 kilometer persegi. Daerah Kecil Igan mempunyai 12 rangkaian kampung dan di tadbir oleh seorang penghulu. Berikut menunjukkan peta kedudukan kawasan varian Melanau Igan (VM IGN) yang dikaji.

PETA 1. Kawasan Kajian VM IGN

PENGUMPULAN DATA

Dalam menentukan kaedah yang digunakan untuk mengumpulkan data, seseorang pengkaji haruslah pandai memilih kaedah yang sesuai semasa menjalankan penyelidikan. Ini disebabkan, penggunaan kaedah yang sesuai akan menentukan data yang diperolehi adalah tepat. Dalam kajian ini, pengkaji telah menggunakan metode cakap. Menurut Mahsun (2005:93), metode cakap disebabkan cara percakapan antara peneliti dengan informan. Adanya percakapan antara peneliti dengan informan mengandungi erti terdapat kontak antara mereka. Oleh itu, data diperolehi melalui penggunaan bahasa secara lisan. Teknik yang akan diguna pakai semasa mengumpul data ialah temu bual, rakaman dan pemerhatian ikut serta.

Menurut Wan Hashim Wan Teh (1980:7), temu bual ialah satu proses interaksi antara penemu bual dengan responden yang bertujuan mendapatkan maklumat. Dalam kajian ini, kaedah temu bual ini digunakan oleh pengkaji. Soalan yang ditanya kepada informan ialah berkaitan dengan senarai kata yang telah disediakan oleh pengkaji. Semasa sesi temubual, pengkaji telah menggunakan pelbagai cara dan gaya bagi melancarkan sesi temu bual. Salah satu cara yang digunakan bagi mengajukan soalan yang berkaitan dengan anggota tubuh badan, contohnya perkataan 'kuku', pengkaji menggunakan cara dengan bertanyakan "Pak cik, ini panggil apa?" sambil pengkaji tunjukkan kuku. Cara ini sejajar dengan cara yang pernah digunakan oleh Dieth dan Orton (Trudgill, 1990:33): "Apakah yang ada dalam poket saya? [Dengan menunjukkan poket yang kosong] (tidak ada, tiada).

Bagi mengelakkan informan daripada merasa bosan pengkaji cuba beralih topik dengan menyuruh informan bercerita tentang sejarah hidupnya. Berkait dengan penceritaan sejarah hidup ini, contohnya informan di kawasan Balingian menceritakan bahawa penduduk awal

Balingian ini merupakan penduduk yang berasal daripada Penan dan bahasanya pula bercampur dengan Punan. Sekiranya pengkaji melihat informan merasa letih, pengkaji mengajak informan berehat dengan cara mempersilakan informan minum minuman yang disediakan. Selepas berehat selama 8 hingga 12 minit, pengkaji membawa informan kembali ke topik asal iaitu menanyakan soalan yang berkaitan dengan senarai kata. Tempoh sesi soal jawab ini mengambil masa selama 2 hingga 3 jam.

Semasa pengkaji menemu bual informan, pengkaji turut menggunakan kaedah rakaman. Kaedah rakaman adalah kaedah yang paling baik digunakan dalam sesuatu kajian. Ini disebabkan, dengan menggunakan kaedah ini maklumat yang diperolehi ini akan dapat disimpan dengan lebih lama untuk dibuat rujukan. Menurut Labov (1972:13), untuk memperoleh data yang bermutu dan lengkap daripada perbualan individu adalah dengan cara merakamkan perbualan yang disertai pemerhatian ikut serta. Dalam kajian ini, rakaman dilakukan secara sedar iaitu informan diajukan soalan dan setiap perbualan itu dirakam. Segala rakaman perbualan yang berkaitan dengan data kajian ini kemudian ditranskripsikan dalam bentuk fonetik. Transkripsi data menggunakan lambang fonetik antarabangsa (IPA). Teknik transkripsi ini digunakan semasa proses temu-bual berlangsung dengan informan.

Bagi melengkapkan data, pengkaji turut menggunakan kaedah pemerhatian ikut serta. Kaedah ini digunakan oleh pengkaji bagi memastikan apa yang diujarkan oleh informan ini terhadap sesuatu perkara yang dibicarakan adalah benar. Dalam perbualan ini, pengkaji turut ikut serta dalam perbualan dan mencatatkan serba sedikit tentang maklumat yang berkaitan dengan tajuk kajian pengkaji. Perkataan yang kurang jelas didengar dicatatkan ditanya kembali oleh pengkaji kepada informan terbabit. Kaedah ini sesuai digunakan memandangkan percakapan adalah spontan dan bersifat natural.

PEMAPARAN DATA DAN ANALISIS DATA

Menurut Mahsun (1995:14) kaedah pemaparan data melibatkan dua cara iaitu i) perumusan data dengan menggunakan istilah biasa dan istilah teknikal linguistik antaranya fonologi; dan ii) perumusan menggunakan simbol atau lambang tertentu. Kedua-dua cara ini diterapkan dalam menganalisis data dalam kajian ini. Perumusan data menggunakan istilah biasa dan teknikal seperti fonetik, fonologi, fonem, fonemik, alternasi, rekonstruksi, retensi, inovasi, pengelasan, refleksi dan lain-lain lagi. Istilah teknikal ini berkaitan dengan tertentu sesuai dengan kajian yang dilaksanakan oleh pengkaji contohnya dalam bidang dialektologi dan ilmu bandingan ini. Antara simbol yang digunakan dalam kajian ini ialah:

- i) (/ /), kurungan miring ini bermaksud mengapit unsur fonologi;
- ii) (/), melambangkan di persekitaran;
- iii) ([ ]), kurungan siku mengapit unsur bunyi;
- iv) (#), simbol dalam lingkungan tertentu;
- v) (K), lambang konsonan;
- vi) (V), lambang vokal;
- vii) (∅), lambang perubahan kosong;
- viii) (ŋ), konsonan nasal velar;
- ix) (ɲ), konsonan nasal palatal;
- x) (ʔ), konsonan plosif glotal tidak bersuara;
- xi) (dʒ), konsonan afrikat palatal bersuara;
- xii) (ɣ), konsonan frikatif velar bersuara;
- xiii) (ə), vokal tengah (schwa);

PENDEKATAN STRUKTURAL

Kajian ini, adalah berlandaskan pendekatan struktural. Struktural merupakan satu fahaman yang wujud di Eropah berikutan kebangkitan struktural linguistik yang dipelopori oleh Ferdinand de Saussure. Pendekatan struktural ini berasaskan prinsip-prinsip teori strukturalisme. Teori ini mula berkembang pada tahun 1960-an sebagai satu usaha untuk menerapkan kaedah dan wawasan Ferdinand de Saussure pengasas linguistik moden kepada kesusasteraan (Terry Eagleton, 1983:106). Saussure yang merupakan seorang ahli falsafah Swiss (1857-1913) percaya bahawa bahasa mempunyai struktur dalaman yang tersendiri dan mempunyai peraturan-peraturan yang sistematik (Charles, E. Bressler, 1999:89). Oleh itu, dalam analisis data yang berkait rapat dengan bidang fonologi, pendekatan struktural digunapakai dalam menganalisis data. Pemilihan pendekatan ini sebenarnya didasarkan pada beberapa hipotesis umum yang terdapat dalam pendekatan ini. Pertama, kaedah yang dipakai dalam pendekatan ini adalah bersifat empiris (induktif). Berdasarkan kaedah ini, sejumlah korpus bahasa yang diperoleh digeneralisasikan secara sistematik. Kedua, bahasa itu adalah ujaran dan kemudian barulah tulisan. Jadi, yang diteliti dan dicatat ialah bahasa lisan. Ketiga, bahasa merupakan satu produk yang terdiri daripada unsur bunyi dan makna. Keempat, pengelasan bunyi berdasarkan distribusinya. Pemilihan pendekatan ini adalah wajar kerana sesuai dengan objektif kajian.

Dalam pendekatan struktural, kaedah deskriptif sesuai digunakan untuk memerihalkan aspek bunyi-bunyi bahasa, konsonan, vokal, dan diftong yang terdapat dalam kawasan kajian ini. Menurut Abdullah Hassan (1980:66), analisis deskriptif terbit dari kaedah tradisi yang menghuraikan struktur bahasa, termasuklah bunyinya. Bunyi-bunyi yang didengar itu dipinggalkan dan diberi lambang. Kemudiannya bunyi-bunyi tersebut digolongkan kepada sesuatu jenis atas dasar persamaan ciri fonetiknya. Kaedah ini hanya memerlukan penjelasan, huraian atau tafsiran data tentang ciri bahasa sebagaimana ciri itu wujud dan digunakan oleh para penuturnya.

Dalam kajian ini, data dipecahkan kepada dua iaitu bunyi dan kata. Setiap kata ditranskripsikan ke dalam bentuk fonetik. Menurut Samarín (1993:220), transkripsi fonetik adalah penting kerana ia dapat menentukan sama ada sesuatu kajian itu berjaya atau tidak. Dalam kajian linguistik, transkripsi fonetik digunakan untuk menunjukkan secara tepat bunyi atau ciri-ciri bunyi yang terdapat dalam ujaran yang telah dianalisis. Transkripsi fonetik dilakukan menggunakan lambang fonetik antarabangsa (*International Phonetic Alphabet* (IPA)). Setiap bunyi yang wujud dalam kawasan kajian ini dipaparkan dalam bentuk rajah. Seterusnya, penyebaran bunyi konsonan, vokal, dan diftong dalam kata sama ada pada awal, tengah, atau pada akhir kata dipaparkan mengikut kawasan.

ANALISIS DAPATAN SISTEM FONEM VM IGN

Dalam bahagian ini, pengkaji akan memaparkan inventori dan penyebaran vokal, diftong dan konsonan dalam kata bagi kawasan kajian. Penyebaran sistem fonem ini memperlihatkan keberadaan fonem berdasarkan posisinya dalam perkataan, iaitu di posisi awal, tengah atau akhir. Varian Melanau (VM) yang diketengahkan dalam makalah ini merujuk kepada VM IGN.

SISTEM FONEM VOKAL VARIAN MELANAU IGAN

Berdasarkan analisis data yang dilakukan, didapati Varian Melanau Igan mempunyai enam fonem vokal /i, u, e, o, ə dan a/ yang terdiri daripada dua vokal depan, dua vokal tengah, dan dua vokal belakang. Inventori fonem vokal ini dapat dilihat dalam Jadual 1.

JADUAL 1. Inventori Vokal VM IGN

Bahagian	Depan	Tengah	Belakang
Kedudukan			
Tinggi	i		u
Separuh Tinggi	e	ə	o
Separuh Rendah		a	
Rendah			

Jadual 1 memperlihatkan terdapatnya dua fonem vokal tinggi iaitu vokal tinggi depan /i/ dan vokal tinggi belakang /u/ yang dibunyikan sebagai [i] dan [u] hadir pada semua posisi iaitu pada awal, tengah, dan akhir kata. Seterusnya, terdapat dua fonem vokal separuh tinggi iaitu vokal separuh tinggi depan /e/ yang dibunyikan sebagai [e] dan vokal separuh tinggi belakang /o/ yang dibunyikan sebagai [o] hanya hadir pada posisi tengah kata dan akhir kata. Manakala, fonem vokal tengah separuh rendah /ə/ yang dibunyikan sebagai [ə] pula hanya hadir pada posisi tengah kata. Sementara itu, fonem vokal rendah tengah /a/ yang dibunyikan sebagai [a] pula hadir pada semua posisi kata iaitu awal, tengah, dan akhir. Jadual 2 memaparkan contoh kesemua penyebaran fonem vokal VM IGN yang hadir pada posisi kata tertentu.

JADUAL 2. Penyebaran Fonem Vokal dalam VM IGN

Jenis Vokal	Penyebaran Vokal Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/i/	[ikoj]	ekor	[silaw]	kuku	[bəʏsi]	bersih
/u/	[ulow]	kepala	[putaʔ]	muntah	[dəbu]	debu
/e/	-		[pipej]	pipi	[tule]	tulang
/o/	-		[saloj]	perahu	[ɲabo]	luan
/ə/	-		[ləsut]	timbul	-	
/a/	[apah]	orang	[ɲadan]	nama	[sawa]	suami

Seterusnya, dalam VM IGN ini terdapat vokal rangkap dalam perkataannya. Vokal rangkap dalam varian ini terdiri daripada urutan dua vokal sahaja. Terdapat empat jenis urutan vokal rangkap dalam VM IGN, iaitu vokal rangkap depan – tengah yang terdiri daripada dua struktur, vokal rangkap tengah - tengah dan vokal rangkap belakang – tengah. Jadual 3 menunjukkan penyebaran jenis urutan vokal rangkap yang terdapat dalam VM IGN.

JADUAL 3. Penyebaran Urutan Vokal Rangkap dalam VM IGN

Vokal Rangkap	Struktur Urutan Vokal	IGN	BMS
1) Depan-tengah	i) /i/ + /a/	[taɣiaŋ]	taring
	ii) /i/ + /ə/	[kuniəŋ]	kuning
2) Tengah-tengah	/a/ + /ə/	[malaəm]	malam
3) Belakang-tengah	/u/ + /a/	[tuap]	menguap

Selain daripada vokal rangkap yang terdapat dalam VM ini, terdapat juga proses pemanjangan vokal VM IGN yang wujud secara teratur khususnya pada kata-kata satu suku kata. Hal ini bererti bahawa setiap vokal yang berada pada suku kata akhir pada kata satu suku kata mengalami proses pemanjangan vokal. Proses pemanjangan vokal turut terdapat pada perkataan yang berakhir dengan pola suku kata terbuka. Contoh data adalah seperti yang terdapat dalam Jadual 4.

JADUAL 4. Penyebaran Pemanjangan Vokal dalam VM IGN

Penyebaran Pemanjangan Vokal Pada Posisi Kata					
Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
-		[da:ʔ] [da:t]	darah laut	[paʔa:] [so:]	tangan pagi

SISTEM FONEM DIFTONG VARIAN MELANAU IGAN

Seterusnya, VM IGN memiliki lima diftong iaitu /-oj, -aw, -aj, -ej dan -uj/ yang dibunyikan sebagai [-oj, -aw, -aj, -ej dan -uj]. Lima diftong ini hanya hadir pada posisi akhir kata sahaja. Contoh data yang diutarakan ialah seperti dalam Jadual 5.

JADUAL 5. Penyebaran Diftong dalam VM IGN

Jenis Diftong	Penyebaran Diftong Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/oj/	-		-		[ikoj]	ekor
/aw/	-		-		[sapaw]	atap
/aj/	-		-		[bulaj]	kiri
/ej/	-		-		[kapej]	bahu
/uj/	-		-		[apuj]	api

SISTEM FONEM KONSONAN VARIAN MELANAU IGAN

VM IGN mempunyai 21 fonem konsonan; tujuh buah konsonan letupan /p, b, t, d, k, g, dan ʔ/, dua konsonan letusan /tʃ, dʒ/, empat konsonan geseran /s, ç, ʁ, h/, empat konsonan nasal /m, n, ɲ, ŋ/ satu konsonan getaran /r/, satu konsonan sisian /l/ dan dua konsonan separuh vokal /w, j/. Jadual 6 memaparkan inventori fonem konsonan yang wujud dalam VM IGN.

JADUAL 6. Inventori Konsonan VM IGN

Daerah Sebutan		Dua Bibir	Gigi-Gusi	Lelangit Keras	Lelangit Lembut	Pita Suara
Letupan/Plosif	Tbs	p	t		k	ʔ
	Bs	b	d		g	
Sengau/ Nasal	Tbs					
	Bs	m	n	ɲ	ŋ	
Getaran/Trill	Tbs					
	Bs		r			
Letusan/ Afrikat	Tbs			tʃ		
	Bs			dʒ		
Geseran/Frikatif	Tbs		s	ç		h
	Bs				ʁ	
Sisian/Lateral	Tbs					
	Bs		l			
Separuh Vokal	Tbs					
	Bs	w		j		

Konsonan letupan yang terdapat dalam VM IGN ialah konsonan letupan dua bibir, gigi-gusi, lelangit lembut, dan pita suara. Konsonan-konsonan tersebut ialah /p, b, t, d, k, g, dan ʔ/. Terdapat dua fonem letupan dua bibir iaitu /p/ dan /b/ yang dibunyikan sebagai [p] dan [b] dalam VM IGN. Letupan dua bibir tak bersuara /p/ boleh hadir pada posisi awal, tengah, dan akhir kata, manakala letupan dua bibir bersuara /b/ hanya terdapat pada posisi awal dan tengah kata. Terdapat dua jenis letupan gigi-gusi dalam VM IGN iaitu /t/ dan /d/ yang dibunyikan sebagai [t] dan [d]. Konsonan letupan gigi-gusi tak bersuara /t/ dan konsonan letupan gigi-gusi bersuara /d/, wujud dalam semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir. Seterusnya, terdapat dua konsonan letupan lelangit lembut iaitu /k/ dan /g/ yang dibunyikan sebagai [k] dan [g]. Konsonan letupan lelangit lembut tak bersuara /k/ hadir pada semua posisi kata manakala konsonan letupan lelangit lembut bersuara /g/ hanya hadir pada posisi awal dan tengah kata. Dalam VM IGN ini, terdapat konsonan letupan pita suara /ʔ/ yang dibunyikan sebagai [ʔ]. Kehadiran konsonan pita suara ini, hanya hadir pada posisi tengah dan akhir kata. Jadual 7 memaparkan contoh kesemua kehadiran konsonan letupan pada posisi kata dalam VM IGN.

JADUAL 7. Penyebaran Konsonan Letupan dalam VM IGN

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Letupan Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/p/	[paman]	hanyut	[mapak]	buta	[ɲip]	gusi
/t/	[tagaʔ]	tangga	[ataj]	hati	[ləsut]	timbul
/d/	[da:ʔ]	darah	[kudən]	belanga	[kujad]	kera
/k/	[kudən]	belanga	[sikaw]	siku	[mapak]	buta
/g/	[gadar]	hijau	[bəgələm]	menangis	-	
/ʔ/	-		[taʔaw]	kanan	[labuʔ]	jatuh

Sehubungan itu, dalam VM IGN, terdapat dua konsonan letusan iaitu letusan lelangit keras keras tak bersuara /tʃ/ dan bersuara /dʒ/. Letusan lelangit keras keras tak bersuara /tʃ/ dibunyikan sebagai [tʃ] dan letusan lelangit keras keras bersuara /dʒ/ yang dibunyikan sebagai [dʒ] terdapat pada posisi awal dan tengah kata. Contoh penyebaran konsonan ini boleh dilihat dalam Jadual 8.

JADUAL 8. Penyebaran Konsonan Letusan dalam VM IGN

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Letusan Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/tʃ/	[tʃaŋkul]	cangkul	[ratʃun]	racun	-	
/dʒ/	[dʒawaj]	muka	[tadʒej]	taji	-	
	[dʒələk]	lidah	[budʒun]	mulut		

Terdapat empat konsonan geseran dalam VM IGN iaitu /s/, /ç/, /ɣ/, dan /h/. Konsonan geseran gigi-gusi /s/ yang dibunyikan sebagai [s] didapati konsonan ini hadir pada posisi awal, tengah dan akhir kata manakala konsonan geseran lelangit keras tak bersuara /ç/ yang dibunyikan sebagai [ç] hanya hadir pada posisi akhir kata. Konsonan geseran lelangit lembut bersuara /ɣ/, yang dibunyikan sebagai [ɣ] dalam perkataan didapati hadir pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir. Konsonan geseran yang terakhir ialah konsonan geseran pita suara tak bersuara /h/ yang dibunyikan sebagai [h] dalam perkataan, hanya hadir pada posisi tengah dan akhir kata. Contoh kesemua konsonan geseran dan bunyi konsonan ini dalam setiap posisi kata tertentu dalam perkataan boleh dilihat dalam Jadual 9.

JADUAL 9. Penyebaran Konsonan Geseran dalam VM IGN

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Geseran Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/s/	[suwa]	suami	[asow]	anjing	[kumis]	misai
/ç/	-		-		[naʔa:ç]	perut
/ɣ/	[ɣajaw]	jari	[aɣuh]	jalan	[pasiɣ]	pasir
/h/	-		[bahibak kapej]	ketiak	[bətiɥ]	kaki

Seterusnya, terdapat empat konsonan sengau dalam VM IGN iaitu /m/, /n/, /ŋ/, dan /ɲ/. Konsonan sengau dua bibir /m/, yang dibunyikan sebagai [m] hadir pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir kata. Manakala, konsonan sengau gigi-gusi /n/, yang dibunyikan sebagai [n] turut hadir pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir kata. Konsonan sengau langit keras /ɲ/, yang dibunyikan sebagai [ɲ] hanya hadir pada posisi awal dan tengah kata dan konsonan sengau langit lembut /ŋ/ yang dibunyikan sebagai [ŋ], hadir pada semua posisi kata iaitu pada posisi awal, tengah, dan akhir. Contoh kesemua konsonan sengau yang hadir pada posisi kata tertentu boleh dilihat dalam Jadual 10.

JADUAL 10. Penyebaran Konsonan Sengau dalam VM IGN

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Sengau Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/m/	[mamak]	kotor	[paman]	hanyut	[anum]	air
/n/	[nasiʔ]	nasi	[mənawe]	pintu	[bulan]	bulan
/ɲ/	[ɲip]	gusi	[maɲit]	tajam	-	
/ŋ/	[ŋadan]	nama	[muŋok]	duduk	[bintaŋ]	bintang

Konsonan getaran gigi-gusi /r/ yang dibunyikan sebagai [r], dalam VM IGN ini hanya hadir pada posisi awal kata. Contoh perkataan ialah seperti yang terdapat dalam Jadual 11.

JADUAL 11. Penyebaran Konsonan Getaran dalam VM IGN

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Getaran Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/r/	[ratʃun]	racun	-		-	

Konsonan sisian gigi-gusi bersuara /l/ yang dibunyikan sebagai [l] dalam perkataan, didapati berada pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir. Contoh penyebaran konsonan ini ialah seperti yang terdapat dalam Jadual 12.

JADUAL 12. Penyebaran Konsonan Sisian dalam VM IGN

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Sisian Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/l/	[liŋa] [ləsut]	telinga timbul	[məla] [tale]	pergi tulang	[katil] [ubəl]	katil bisu

Dalam VM IGN, terdapat konsonan /w/ dan /j/ yang dibunyikan sebagai [w] dan [j]. Konsonan separuh vokal dua bibir /w/, hanya hadir pada posisi tengah dan akhir kata manakala konsonan separuh vokal langit keras /j/, hadir pada semua posisi kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir. Sama seperti VM yang lain, pada akhir perkataan didapati kedua-dua konsonan dalam VM IGN ini memperlihatkan sebagai satu penyatuan bagi membentuk diftong (Claynes, 1997). Contoh penyebaran konsonan separuh vokal ini boleh dilihat dalam Jadual 13.

JADUAL 13. Penyebaran Konsonan Separuh Vokal dalam VM IGN

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Separuh Vokal Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/w/	-		[sawa]	suami	[sikaw]	siku
/j/	[jok]	ya	[kujad]	kera	[talej]	tali

Berkaitan dengan rangkap konsonan (gugus konsonan) VM IGN memperlihatkan wujudnya sepuluh rangkap konsonan. Rangkap konsonan dalam VM ini terdiri daripada bukan homorganik nasal dan homorganik nasal. Rangkap konsonan bukan homorganik nasal ialah /pl-/ yang hadir pada posisi awal kata pada kata dua suku kata sebenarnya merupakan kontraksi suku kata pertama daripada kata polisilabel. Selain itu, konsonan bukan homorganik nasal turut hadir pada posisi tengah kata iaitu konsonan /-ɣdʒ-, -ɣs- dan -ɣb-/. Sehubungan itu, varian ini turut memiliki rangkap konsonan homorganik nasal yang hadir pada posisi tengah kata dan membentuk konstruksi seperti berikut; nasal + letupan /-ŋk-, -ŋg-, -nk-, -nt-, -nd- dan -mb-/. Contoh kehadiran kesemua rangkap konsonan ini boleh dilihat dalam Jadual 14.

JADUAL 14. Penyebaran Rangkap Konsonan dalam VM IGN

Rangkap Konsonan	Penyebaran Rangkap Konsonan Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/pl-/	[pluʔan]	sepuluh	-		-	
/-yɔdʒ-/	-		[kəyɔdʒa]	kerja	-	
/-yʁs-/	-		[bəyʁsi]	bersih	-	
/-yɔb-/	-		[kəyɔbaw]	kerbau	-	
/-ŋk-/	-		[tʃaŋkul]	cangkul	-	
/-ŋg-/	-		[dʒaŋgut]	janggut	-	
/-nk-/	-		[kəyɔnkoŋ]	kerungkung	-	
/-nt-/	-		[bintaŋ]	bintang	-	
/-nd-/	-		[tandok]	tanduk	-	
/-mb-/	-		[lambət]	lambat	-	

KESIMPULAN

Dalam makalah ini, pengkaji telah mendeskripsikan aspek-aspek fonologi yang belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang VM IGN. Analisis data bermula daripada penyebaran fonem dan bunyi yang terdapat dalam kawasan kajian berdasarkan bunyi vokal, diftong dan konsonan. Hasilnya, VM IGN mempunyai 6 fonem vokal iaitu /i, u, e, o, ə, a/ yang terdiri daripada dua vokal depan, dua vokal tengah, dan dua vokal belakang serta memiliki lima diftong iaitu /-oj, -aw, -aj, -ej, -uj/ yang dibunyikan sebagai [-oj, -aw, -aj, -ej, -uj]. Lima diftong ini hanya hadir pada posisi akhir kata sahaja. Sehubungan itu, VM IGN mempunyai 21 fonem konsonan; tujuh konsonan letupan /p, b, t, d, k, g, dan ʔ/, dua konsonan letusan /tʃ, dʒ/, empat konsonan geseran /s, ʃ, y, h/, empat konsonan nasal /m, n, ŋ, ŋ/ satu konsonan getaran /r/, satu konsonan sisian /l/ dan dua konsonan separuh vokal /w, j/. Hasil penemuan ini diharap dapat memberikan satu penemuan yang baharu yang dapat membantu merungkai permasalahan yang timbul dalam kajian-kajian yang lepas.

RUJUKAN

- Abdullah Hassan. 1980. *Linguistik am untuk guru bahasa Malaysia*. Petaling Jaya: Fajar Bakti.
- Asmah Haji Omar. 1983. *The Malay peoples of Malaysia and their languages*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Charles, E. Bressler. 1999. *Literary criticism: An introduction to theory and practice*. New Jersey: Prentice Hall College.
- Clayre, I. F. C. S. 1970. "The spelling of Melanau (Nee Milano)". *The Sarawak Museum Journal* 28 (5): 330-352.
- Information Malaysia 1992-93 Year Book*. 1992. Kuala Lumpur: Berita Publishing Sdn. Bhd.
- Kaharuddin & Rahim Aman. 2011. *Hukum bunyi dalam bahasa Indonesia dan bahasa Makassar*. *Jurnal Melayu* (7): 287-302.
- King, Victor T. 1978. *Essay on Borneo Society*. (pnyt). University of Hull Publications. London: Oxford University Press.
- Labov, W. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University Of Pennsylvania.
- Mahsun. 1995. *Dialektologi diakronis sebuah pengantar*. Yogyakarta: Gadjah Mada Universitas Press.
- Mahsun. 2005. *Metode penelitian bahasa*. Jakarta: Raja Grafindo Persada.
- Mohd. Sheffei Abu Bakar. 1991. *Metodologi Penyelidikan untuk Ekonomi dan Bidang-Bidang Berkaitan*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mohd Tarmizi Hasrah, Rahim Aman & Shahidi A.H. 2010. *Variasi dialek Pahang: keterpisahan berasaskan jaringan sungai*. *Jurnal Melayu* (5): 315-332.
- Morris, H. S. 1989. *The Melanau an ethnographic overview*. *Sarawak Muzeum Journal*, 40 (61): 181-187.
- Norfazila Bt. Ab. Hamid. 2014. *Rekonstruksi dan pengelasan bahasa Melanau Purba*. Tesis Doktor Falsafah. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Norfazila Ab Hamid & Rahim Aman. 2015. *Menentukan inventori fonem varian Melanau Oya dengan menggunakan pendekatan struktural*. Kertas kerja ini dibentangkan dalam Seminar Linguistik Kebangsaan 2015 (SliK) (berprosiding). Anjuran Persatuan Linguistik Malaysia (PLM) dengan kerjasama Dewan Bahasa & Pustaka dan Universiti Kebangsaan Malaysia, 20-21 Januari: 63-78.
- Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman. 2016. *Varian Melanau Sarawak: Tinjauan di Melanau Mukah*. *Jurnal Melayu*, 15 (1): 99-112.
- Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman. 2017. *Varian dialek Melayu Tioman-Aur-Pemanggil: analisis linguistik bandingan*. *Gema Online*, 17 (2): 219-244.
- Norfazila Ab. Hamid, Norhasliza Ramli & Rahim Aman. 2017. *Sistem jaringan komunikasi Langkawi varian Kedawang*. *Jurnal Melayu Isu Khas 2017*:407-418.
- Norfazila Ab Hamid. 2019. *Inventori fonem dialek Melayu Jugra di Permatang Pasir*. *Jurnal Melayu*, 18 (1): 29-42.
- Rahim Aman. 1997. *Perbandingan fonologi dan morfologi bahasa Iban*. Tesis Sarjana. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Saidatul Nornis Hj. Mahali. 2010. *Perbandingan dialek Bajau Kota Belud dan Bajau Semporna, Sabah*. *Jurnal Melayu* (5): 333-374.
- Samarin, W. J. 1993. *Linguistik lapangan: Panduan kerja lapangan linguistik*. Terj. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Terry Eagleton. 1983. *Literary theory: An introduction*. United States: University of Minnesota Press.
- Trudgill, P. & Chambers, J.K. 1990. *Dialektologi*. (terj.). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Wan Hashim Wan Teh. 1980. *Kaedah penyelidikan sosial*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Biodata Penulis:

Norfazila Ab. Hamid adalah Pensyarah Kanan di Unit Bahasa Melayu, Jabatan Kenegaraan dan Pengajian Ketamadunan, Pusat Pengajian Teras, Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor (KUIS). Kini memegang jawatan sebagai Dekan, Pusat Pengajian Teras, KUIS. Lulusan Doktor Falsafah daripada Universiti Kebangsaan Malaysia. Kepakaran beliau dalam bidang Linguistik Bandingan Sejarawi & Dialektologi.